

III. Η ΒΑΣΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΔΟΚΙΜΙΟΥ

III.1. Ερωτήσεις συνδυασμού σύντομης απάντησης και ελεύθερης ανάπτυξης

III.1.1. Αφού διαβάσετε προσεκτικά το ακόλουθο δοκίμιο:

- α) Να προσδιορίσετε για ποιον ηρωισμό κάνει λόγο ο συγγραφέας και να αναδιατυπώσετε τον τίτλο του κειμένου, έτσι ώστε να σηματοδοτεί ευκρινέστερα το θέμα και τη θέση του συγγραφέα πάνω σ' αυτό.
- β) Να βρείτε τη συλλογιστική πορεία που ακολουθεί ο συγγραφέας στην ανάπτυξη των σκέψεών του και να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
- γ) Με ποιους τρόπους πειθούς προσπαθεί ο συγγραφέας να τεκμηριώσει τη θέση του; Βρίσκετε πειστική την τεκμηρίωση αυτή;
- δ) Στον επίλογο του κειμένου του ο συγγραφέας παρουσιάζει συμπυκνωμένα τα όσα έχει αναπτύξει στο κύριο μέρος, αλλά συγχρόνως η θέση του έχει και ένα καινούργιο νόημα για τον αναγνώστη. Να τεκμηριώσετε την άποψη αυτή.
- ε) Αν θεωρείτε ότι ο συγγραφέας, για να τεκμηριώσει τη θέση του, αναφέρεται στο παρελθόν, απώτερο ή κοντινό μας, και το ωραιοποιεί, να αναπτύξετε τη διαφωνία σας σε τρεις τουλάχιστον παραγράφους (πρόλογο-κύριο μέρος-επίλογο). Να τεκμηριώσετε την άποψή σας με πειστικά επιχειρήματα και ενδεικτικά παραδείγματα, αξιοποιώντας, αν θέλετε, και τα παραδείγματα του κειμένου. Η συλλογιστική πορεία που θα ακολουθήσετε στην ανάπτυξη της θέσης σας να είναι παραγωγική. Στην περίπτωση που συμφωνείτε με το συγγραφέα, να δικαιολογήσετε σε ισάριθμες παραγράφους τη συμφωνία σας, αναφερόμενοι στην πειστικότητα της επιχειρηματολογίας του κειμένου ή και προσκομίζοντας και άλλα στοιχεία ενισχυτικά της θέσης σας.

Το τέλος του ηρωισμού

Οι πύραυλοι τελειοποιούνται. Καταβροχθίζουν τις αποστάσεις, γίνονται διηπειρωτικοί, διαπλανητικοί. Πύραυλοι του πολέμου και της ειρήνης. Κάποτε ο άνθρωπος θα μπορέσει να σφηνώσει ένα πύραυλο κατάστηθα στο μεγάλο σύμπαν, ανάμεσα σε φαντασμαγορικούς αστερισμούς, που μαρμαίρουν στη παγερή μοναξιά του χάους. Θα είναι τούτο το λαμπρότερο τρόπαιο της θείας παραφροσύνης του πνεύματος. Για την ώρα, στρέφει περισσότερο την προσοχή του προς τους πυράυλους με την ατομική γόμωση, δαίμονες του ολέθρου, ικανούς ν' αφανίσουν,

μέσα σ' ένα πολλοστημόριο χρόνου, πολιτείες, χώρες, λαούς, να σβήσουν από το πρόσωπο της γης και την παρουσία και τη μνήμη του ανθρώπου.

Ο πόλεμος, βέβαια, ήταν πάντοτε μια βρωμιά και μια φρίκη, ο άνθρωπος να σκοτώνει τον άνθρωπο. Μα επιτέλους! Είχε και κάποια ευγένεια και κάποια ομορφιά! Μπορούσε να δημιουργεί τις επικές χειρονομίες, να εμπνέει τον ποιητή και τον πλάστη. Ήταν ένας αγώνας αρσενικός, όπου η παλικαριά έπαιζε τον κύριο λόγο. Οι αντίπαλοι προσπαθούσαν σε μια υπερένταση των ικανοτήτων τους να κερδίσουν τη νίκη με τρόπους, που είχαν καθαγιασθεί από την παράδοση των αιώνων, την παράδοση που θαυμάζει τη μυϊκή δύναμη, την αλαφράδα του ποδιού, του χεριού, τη σβελτάδα. Οι άνθρωποι του Ομήρου μάχονται με τα σπαθιά και τα λόγια. Είναι φυσικοί, απροσποίητοι, καυχησιάρηδες, άτρομοι, ριψοκίνδυνοι. Προβάλλονται στο φως του μύθου γεμάτοι ψυχική ευγένεια, εντιμότητα και καλοσύνη. Σέβονται τον νεκρό αντίπαλο, αισθάνονται τον πόνο του νικημένου, αλλά υποτάσσονται στη σκληρή ανάγκη του πολέμου. Όλη η πανουργία τους εξαντλείται σ' ένα ξύλινο άλογο. Ο αγέρωχος και ακατανίκητος πολεμιστής γίνεται η δόξα του τόπου του, ο αθάνατος μύθος. Γίνεται παραμύθι και τραγούδι. Φτερώνει τις καρδιές, ταξιδεύει μέσα στα όνειρα των κοριτσιών, βαυκαλίζει τους πόθους των νέων. Στους δύσκολους καιρούς της σκλαβιάς, όταν ένας λαός υπομένει δεινό ζυγό, μεταμορφώνεται σε νανούρισμα, σε προσευχή, σε διδασκαλία.

Ο πόλεμος άρχισε να χάνει ένα μέρος απ' την ομορφιά του από τότε που ο άνθρωπος μπόρεσε να αντικαταστήσει τα αγχέμαχα με τα εκηβόλα όπλα. Κι άρχισε να μεταμορφώνεται σε ολόσωμη φρίκη από τότε που εστοχάστηκε να συντρίψει το ηθικό του αντιπάλου του, χτυπώντας τον άμαχο πληθυσμό. Αυτό ήταν ήδη μια ατιμία. Οι ατιμίες ολοένα και πολλαπλασιάζονται στους καιρούς μας. Οι ακήρυκτοι πόλεμοι, οι πόλεμοι της ενέδρας, οι αιφνιδιασμοί, σε εποχές φαινομενικής, έστω, ειρήνης, είναι έξω από τους κανόνες του αιματηρού παιχνιδιού που είναι ο πόλεμος. Ήδη κατά την πρώτη παγκόσμια σύρραξη οι πολεμιστές που αδρανούσαν μέσα στα χαρακώματα της Ανατολικής Γαλλίας, μέσα στη λάσπη, αυτοί οι τυφλοπόντικοι, οι τρωγλοδύτες, νοσταλγούσαν ένα θάνατο, που θα έχει κάποια ευγενικότερη όψη και θρηνούσαν την απώλεια του προσωπικού ηρωισμού. Το άτομο το έχει αντικαταστήσει η μάζα, αυτός ο φοβερός πολτός. Ύστερα ήλθαν οι αερομαχίες. Οι αερομαχίες διατηρούσαν ακόμη κάτι απ' την ομορφιά την τραγική, την φρικιαστική των παλιών αγώνων. Έμοιαζαν με ιππομαχίες, μόνο που οι αντίπαλοι ίππευαν Πηγάσους. Οι βομβαρδισμοί αμάχων πληθυσμών μεταμόρφωσαν τους μονομάχους των αιθέρων σε κοινούς δολοφόνους. Τώρα έρχονται οι πύραυλοι: ένας τεχνικός, κρυμμένος κάπου

αθέατος, ήσυχος, ψύχραιμος, δεν έχει παρά να πατήσει ένα κουμπί και να αφανίσει λαούς. Η φυσική ρώμη, η γενναιότητα, που θα μπορούσε, κατά την περίπτωση, να γίνεται και γενναιοφροσύνη, δεν παίζει πια κανένα ρόλο. Η επική χειρονομία έχει πεθάνει. Νομίζω πως δεν θα υπάρξει ποιητής αποφασισμένος να τραγουδήσει τον εφευρέτη της βόμβας του κοβαλτίου. Και, χωρίς αμφιβολία, δεν θα υπάρξει ποιητής ικανός να εγκωμιάσει εκείνους που θα εξαπολύσουν τους πυράλους και για τον απλούστατο λόγο ότι δεν θα επιζήσει κανείς. Έτσι είμαστε αναγκασμένοι να ομολογήσουμε πως οι άγριοι του παρθένου δάσους, οι απολίτιστοι, πολεμούν τιμιότερα από τους πολιτισμένους. Κι επιτέλους εκείνοι, το ξέρεις, είναι απολίτιστοι και, όταν εισχωρείς στην περιοχή τους, παίρνεις κάθε δυνατή προφύλαξη. Εδώ ολωσδιόλου αντίθετα, ένας περιποιημένος κύριος, φρεσκοζυρισμένος, με καλογουλισμένα παπούτσια, με άμεμπτη χωρίστρα, που έχει σπουδάσει φιλοσοφία, που ξέρει φυσική και χημεία, που παίζει στα δάχτυλα την επιστήμη της αρμονίας των κόσμων, τα μαθηματικά, που εκστασιάζεται μπροστά σε μια συμφωνία του Μπετόβεν, τόσο λεπταίσθητος είναι, απλώνει το χέρι και σπρώχνει ένα κουμπί. Αυτό είναι όλο. Και δεν υπάρχει καμία ανησυχία, κανένα πρόβλημα μέσα του. Είναι ένας νους αποστειρωμένος από κάθε συναισθηματική προϋπόθεση.

Ο πολιτισμένος, ο αποφασισμένος να κάμει το κακό δεν δυσωπείται με τίποτε. Τα παραμύθια μιλούν συχνά με θαυμασμό για τους αρχαίους εκείνους πολεμιστές της Αραβικής ερήμου. Ένας χαλίφης, που έχει σκοτώσει, απάνω στ' άλογο, με το δαμασκηνό σπαθί του, στρατιές, μπορούσε και να συγκινηθεί από το χαμόγελο ενός παιδιού, από το θρήνο μιας μάνας, να χαρίσει τη ζωή σ' ένα έζυπνο άνθρωπο, γιατί του είπε ένα νόστιμο αστείο. Είχε τις αδυναμίες του και τις ευαισθησίες του ο αιματοπότης χαλίφης. Ο πολιτισμένος δεν ξέρει τίποτε από τούτα. Είναι το συνειδητό έγκλημα, η οργανωμένη κακοήθεια. Κι αυτό νομίζω είναι το απογοητευτικότερο. Ζούμε σε μια εποχή μίσους και αγωνίας. Η Ιστορία μνημονεύει πολλές τέτοιες εποχές. Αλλά εκείνες δεν είχαν υποτάξει την επιστήμη. Οι περισσότερές τους μάλιστα ήταν κι ολωσδιόλου αγράμματες. Δηλαδή: εντιμότερες.

(Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, «Το τέλος του ηρωισμού», *Ο σύγχρονος άνθρωπος. Δοκίμια*, εκδ. Οι Εκδόσεις των Φύλων, Αθήνα 1992, σσ. 301-306, απόσπασμα συντομευμένο για τις ανάγκες της άσκησης)

III.1.2. Αφού διαβάσετε προσεκτικά το ακόλουθο δοκίμιο να απαντήσετε στις ερωτήσεις που δίνονται μετά από αυτό.

Ελληνική Απαισιοδοξία

Ακούγαμε τις προάλλες, κάτω από την Ακρόπολη, τους γόους- αλλά και τα γνωμικά- της αττικής τραγωδίας, ενώ το αυγουσιτιάτικο φεγγάρι έλαμπε ατάραχο σ' ένα βαθύ ουρανό. Και διαπιστώναμε γι' άλλη μια φορά πόσο απαισιοδοξία είναι η φιλοσοφία του αρχαίου δράματος, της αρχαίας ψυχής.

Γιατί εκεί θα βρεις τη γνήσια, την αυθόρμητη σοφία ενός κόσμου: στη λογοτεχνία του. Όχι στη φιλοσοφία. Η φιλοσοφία είναι ένα σύνολο από ατομικές απόψεις, κατά κανόνα λόγιες, και που αντικαθρεφτίζουν ένα άλφα ποσοστό από ισάριθμες συνειδήσεις. Ο προσωπικός παράγων, εκεί, δεσπόζει. Στη λογοτεχνία όμως μιας εποχής, και μάλιστα εποχής μ' έντονη προσωπικότητα, θα ιδείς να εκφράζεται άμεσα το διάχυτο πνεύμα ενός λαού, το κατακάθι της πείρας του, λαμπικαρισμένο, αποπνευματωμένο. Ο ποιητής, πέρα από το ατομικό του όραμα, διερμηνεύει ένα γενικό αίσθημα· κι είναι τόσο πιο αυθεντικός, όσο γενικότερο είναι το αίσθημα που διερμηνεύει. Ο φιλόσοφος τέτοια υποχρέωση δεν την έχει. Μπορεί να φιλοσοφεί αντίθετα από το κοινό αίσθημα ενός τόπου, μιας εποχής, ενός λαού. Είναι μια ατομική συνείδηση που ζητάει, κάποτε, να επιβάλει την κοσμοθεωρία της στον περίγυρό της.

Μα σάμπως δεν υπάρχουν- θα πει κανένας- λογοτέχνες σε διαφωνία ριζική με τον κόσμο όπου ζουν; Υπάρχουν. Με μια όμως διαφορά: ότι, ιστορικά πρώτα πρώτα, οι διαφωνίες αυτές δεν είναι γνωρίσματα των ακμαίων εποχών· είναι καρποί της νεότερης, της εντελώς νεότερης ιστορίας: Του καιρού δηλαδή όπου αρχίζει η εσωτερική αποσύνθεση ενός κόσμου, η μεγάλη διάσταση ανάμεσα στην Τέχνη και την κοινή συνείδηση, ο ποιητικός εωσφορισμός, δηλαδή μια τραυματισμένη εξέγερση μερικών συνειδήσεων που δεν ανέχονται πια τη ρουτίνα, την υποκρισία ή την αναισθησία της αγοράς. Έπειτα, οι διαφωνούντες της λογοτεχνίας ποτέ σχεδόν δεν εκφράζουν μια μοναδική, μονότροπη, εκκεντρικά μονοπωλημένη άποψη. Είναι κατά κανόνα φερέφωνα ενός άλλου συνόλου, σε σχέση μειοψηφίας μεν μεν το ευρύτερο, αλλά και που φαίνονται να μιλάνε κατά σιωπηρή εντολή του. Η κύρωση της λογοτεχνίας είναι πάντα μια αναγνώριση δοσμένης εντολής. Και τούτο για τον απλούστατο λόγο πως το υπόβαθρο της λογοτεχνίας δεν είναι ο καθαρός στοχασμός· είναι το συναίσθημα. Το συναίσθημα εξυπακούει την επικοινωνία.

Ο αρχαίος ποιητής λοιπόν, όταν θρηνεί για τη μοίρα των θνητών ή όταν αποφαινεται πως δεν πρέπει να τους μακαρίζουμε πριν από την κατάληξή τους, εκφράζει κάτι γενικότερο από μίαν ατομική κλίση της ψυχής του. Βλέπεις, διαισθάνεσαι, πως μιλάει σ' ένα κοινό τη γλώσσα του, δίνει διέξοδο σε διαθέσεις της ομαδικής ψυχής. Αυτά, ειδικά στο θέατρο, όπου οι αντιδράσεις είναι άμεσες, είχανε τότε αυτόματη απήχηση, προκαλούσαν μίαν ακαριαία εσωτερική συγκατάθεση, αισθητή και σήμερα ακόμα στον προσεκτικό παρατηρητή, χάρη σ' ένα διάχυτο ψίθυρο που απλώνεται, ή σ' ένα αιφνίδιο αίσθημα γενικής ευφορίας. Κατά τούτο η σημασία τους είναι μεγάλη. Δεν μας πληροφορούν μονάχα για το τι πίστευαν ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής, ο Ευριπίδης. Μας διαφωτίζουν για τη φιλοσοφική στάση της αρχαίας λαϊκής ψυχής.

Απαισιοδοξία και θρήνος. Όχι όμως δειλία, όχι λίγωμα, παραίτηση, ιερεμιάδα¹³. Θα ήταν εύκολο, για την αντιδιαστολή, να χαρακτηρίσουμε την αρχαία αυτή απαισιοδοξία «ηρωική», αφού στη δημιουργία δραματικών ηρώων δίνει λαβή. Ο χαρακτηρισμός όμως είναι κακομεταχειρισμένος και στομφώδης. Ας πούμε καλύτερα απαισιοδοξία αρρενωπή. Και πραγματικά, ο ένας όρος μοιάζει ως ένα σημείο να περιέχει τον άλλον, ή τουλάχιστον να τον προϋποθέτει. Γιατί τίποτε δεν μπορεί να είναι τόσο αρρενωπό στη βάση του όσο η δραματική απαισιοδοξία- η απαισιοδοξία δηλαδή που ολοκληρώνεται εν δράσει. Η αισιοδοξία, μπροστά της, η τρεχούμενη αισιοδοξία, δεν είναι παρά κλίση εξώδερμη, αβασάνιστη, εμπιστοσύνη απλοϊκή σε ψευδαισθήσεις, ή και αυταρέσκεια κούφια, τυφλή εγκατάλειψη στο ρεύμα της ζωής. Το φυτό, αν ήθελε και μπορούσε να εκφραστεί, αυτή την αισιοδοξία θα είχε να προβάλλει.

Και να συλλογίζεται κανένας ότι, εδώ και λίγα ακόμα χρόνια, στη μεσοπολεμική εποχή, είχε διατυπωθεί, υποστηρίχτηκε επίμονα, η άποψη πως η νεοελληνική λογοτεχνία πρέπει να είναι αισιόδοξη, γιατί ο ουρανός μας, λέει, είναι φωτεινός! Μόνο στο μακάριο νεοελληνικό μυαλό μπορούν να φυτρώνουν τέτοιες απροσδόκητες ιδέες. Μόνο εδώ μπορούν να γίνονται τέτοιες περίεργες συγχύσεις ανάμεσα στο γεωγραφικό κλίμα και στο ψυχικό. Η πιο απλή παρατήρηση θα μπορούσε να δείξει ωστόσο πως βόρειοι λαοί, κάτω από τους ζοφερούς τους ουρανούς, είναι ιδιοσυγκρασιακά ευθυμότατοι, σε σύγκριση με τον δικό μας. Σχεδόν παιδιά. Και μια ακόμα πιο εύκολη, πιο κοντινή παρατήρηση, θα έδειχνε πως το τραγούδι του Ρωμιού, το αυθόρμητο λαϊκό τραγούδι του γλεντιού του, είναι βαρύ από καημό και πάθος, θρηνητικό σχεδόν. Ραγαδιασμός, έλεγαν άλλοτε.

¹³ ιερεμιάδα: θρηνηλογία, απαισιόδοξη και μεμψίμοιρη παρουσίαση μιας κατάστασης

Βλακείες. Ολάκερης της Ανατολής το τραγούδι είναι αργόσυρτο, μακρόσυρτο, λαγγεμένο¹⁴. Το φως, το αδυσώπητο φως, δεν κάνει τη ζωή ευτράπελη. Κάνει ίσως τον κόσμο πιο περιπόθητο, και γι' αυτό τη συνείδηση της εφήμερης ζωής μας πιο πικραμένη.

Το φως, στην αρχαία ψυχή, φαίνεται να έχει παίζει έναν ειδικό ρόλο. Της έχει παρουσιάσει τον κόσμο, γύρω, καθαρά σχεδιασμένον, με σταθερά κι ευγενικά περιγράμματα, χρώματα χλωρά κι εξιδανικευμένα. Τίποτα από τα φασματικά θαμπόφωτα του Βορρά, που έδωσαν εκεί λαβή στη δημιουργία μύθων με υπερβατικές καταξιώσεις. Για τον Έλληνα, τον κοινόν, Έλληνα, ο κόσμος αυτός είναι αυτός που βλέπει, όχι άλλος· κι αν υπάρχει κάποιος άλλος, όπου κατεβαίνουν οι νεκροί, αυτός εδώ είναι ο καλύτερος. Σπαράζει η ψυχή στη σκέψη πως θα τον αποχωριστεί, ακριβώς επειδή είναι πολύ φωτεινός, πολύ στέρεος, πολύ πειστικός, πολύ φιλικός για τον άνθρωπο. Δεν του χρειάζεται άλλος.

Να η πηγή της ελληνικής απαισιοδοξίας: ο κόσμος του φωτός- ο εφήμερος, ο τραγικά ωραίος. Ένας κόσμος που τον ζεις έντονα και φευγαλέα σαν ερωτική στιγμή.

(Αγγελου Τερζάκη, «Ελληνική απαισιοδοξία», Κ.Ν.Α. Γ' Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β., σσ. 226-228)

- α) Να εξετάσετε αν ο πρόλογος του κειμένου εμπεριέχει το θέμα που απασχολεί το συγγραφέα, καθώς και τη θέση του πάνω σ' αυτό και να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
- β) Πώς συνδέεται η δεύτερη παράγραφος του κειμένου με τον πρόλογο και ποιος ο ρόλος της στην τεκμηρίωση της θέσης του συγγραφέα;
- γ) Σε δύο σημεία του κειμένου του ο συγγραφέας παραθέτει απόψεις διαφορετικές ή /και αντίθετες από τις δικές του και προσπαθεί να τις αντικρούσει. Να εντοπίσετε τους τρόπους πειθούς (επίκληση στη λογική, στο συναίσθημα κλπ) και τα μέσα (γλωσσική ποικιλία/ ύφος) με τα οποία γίνεται αυτή η ανασκευή και να κρίνετε την πειστικότητά τους με ενδοκειμενικά κριτήρια.

¹⁴ λαγγεμένο: γεμάτο ηδυπάθεια

- δ) Στον επίλογο του κειμένου ο συγγραφέας συμπληρώνει τη θέση που διατύπωσε στον πρόλογο, συνοψίζοντας συγχρόνως τα βασικότερα σημεία των όσων αναφέρθηκαν. Να τεκμηριώσετε την άποψη αυτή, συγκρίνοντας τον πρόλογο με τον επίλογο και λαμβάνοντας υπόψη σας ολόκληρο το περιεχόμενο καθώς και τον τίτλο του κειμένου.
- ε) Αφού εντοπίσετε το ειδικότερο θέμα κάθε παραγράφου του κειμένου και διατυπώσετε τον πλαγιότιτλό της, να χωρίσετε το κείμενο σε νοηματικές ενότητες και να αποδώσετε το διάγραμμά του, συμπληρώνοντας τις οικείες στήλες του ακόλουθου πίνακα.

ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΙ	ΠΛΑΓΙΟΤΙΤΛΟΙ ΠΑΡΑΓΡΑΦΩΝ	ΠΛΑΓΙΟΤΙΤΛΟΙ ΝΟΗΜΑΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		

- στ) Με αφορμή το κείμενο του Τερζάκη αποφασίσατε να συζητήσετε στην τάξη σας για το αν και κατά πόσο η γλυπτική ή η ζωγραφική, γενικότερα και όχι μόνο στην Ελλάδα, απεικονίζουν το ανθρώπινο πρόσωπο ευτυχισμένο και χαμογελαστό και επομένως υποβάλλουν ένα αίσθημα αισιοδοξίας. Για το σκοπό αυτό μελετάτε διάφορα κείμενα, μεταξύ των οποίων το δοκίμιο του Χρ. Καρούζου, «Η κλασική πλαστική» (Κ.Ν.Α. Γ' Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β., σσ. 233-238), καθώς και το ακόλουθο απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Μίλαν Κούντερα *Αθανασία*.

Να αξιοποιήσετε όσα στοιχεία θα αντλήσετε και από τα τρία κείμενα σχετικά με την περιγραφή και την αιτιολόγηση του θέματος που σας απασχολεί, για να τα παρουσιάσετε στους συμμαθητές σας σε μία ανακοίνωση, τεσσάρων το πολύ παραγράφων, η οποία θα έχει καθαρά πληροφοριακό χαρακτήρα, προκειμένου στη συνέχεια να επακολουθήσει η σχετική συζήτηση στην τάξη.

[Το χαμόγελο και το γέλιο στη ζωγραφική]

Από την αρχαιότητα ως το Ραφαήλ, ίσως και ως τον Ένγκρ, οι μεγάλοι ζωγράφοι και γλύπτες απέφυγαν να απεικονίσουν το γέλιο, ακόμα και το χαμόγελο. Είναι αλήθεια ότι τα πρόσωπα των ετρουσκικών αγαλμάτων είναι όλα χαμογελαστά, αλλά το χαμόγελο αυτό δεν είναι μία μιμητική, μια άμεση αντίδραση σε μια κατάσταση, είναι η διαρκής κατάσταση του προσώπου που ακτινοβολεί από αιώνια μακαριότητα. Για τους αρχαίους γλύπτες, όπως και για τους ζωγράφους των μεταγενεστέρων εποχών, το ωραίο πρόσωπο δεν ήταν νοητό παρά μόνο στην ακινησία του.

Τα πρόσωπα δεν έχαναν την ακινησία τους, τα στόματα δεν άνοιγαν παρά μόνο αν ο ζωγράφος ήθελε να συλλάβει το κακό. Η το κακό του πόνου: γυναικές σκυμμένες πάνω στο πτώμα του Ιησού· το ανοικτό στόμα μιας μητέρας στη «Σφαγή των αθώων» του Πουσσέν. Η το κακό ως διαστροφή: «Αδάμ και Εύα» του Χολμπάιν. Η Εύα έχει το πρόσωπο φουσκουνιασμένο και το μισάνοιχτο στόμα αφήνει να φανούν τα δόντια που μόλις τραγάνισαν το μήλο. Δίπλα της, ο Αδάμ είναι ακόμα ένας άνθρωπος του πριν από το αμάρτημα: έχει ήρεμο πρόσωπο, στόμα κλειστό. Στην «Αλληγορία των διαστροφών» του Κορέζ, όλοι χαμογελούν! Για να εκφράσει τη διαστροφή ο ζωγράφος χρειάστηκε να κλονίσει την ακινησία των προσώπων, να τραβήξει τα στόματα, να παραμορφώσει τα χαρακτηριστικά με το χαμόγελο. Ένα μόνο πρόσωπο γελάει στον πίνακα: ένα παιδί! Αλλά γέλιο του δεν είναι εκείνο της ευτυχίας, έτσι όπως το επιδεικνύουν τα πιτσιρίκια που διαφημίζουν στις φωτογραφίες μια μάρκα σοκολάτας ή πάνες. Αυτό το παιδί γελάει επειδή είναι διεφθαρμένο!

Πώς όμως να εξηγήσει κανείς ότι οι μεγάλοι ζωγράφοι απέκλεισαν το γέλιο από το βασίλειο της ομορφιάς; Ο Ρούμπενς είπε μέσα του: το πρόσωπο είναι ωραίο όταν αντανακλά την παρουσία μιας σκέψης, ενώ η στιγμή του γέλιου είναι μια στιγμή που δεν σκεφτόμαστε. Αλλά είναι αλήθεια; το γέλιο δεν είναι η αστραπή του συλλογισμού την ώρα που συλλαμβάνει το κωμικό; Όχι, είπε στον εαυτό του ο Ρούμπενς: τη στιγμή που συλλαμβάνει το κωμικό, ο άνθρωπος δεν γελάει· το γέλιο ακολουθεί αμέσως μετά, σαν φυσική αντίδραση, σαν σπασμός του προσώπου και στον σπασμό ο άνθρωπος δεν ελέγχει τον εαυτό του, καθώς ο ίδιος ελέγχεται από κάτι που δεν είναι ούτε η θέληση ούτε η λογική. Να γιατί ο αρχαίος γλύπτης δεν παρουσίαζε το γέλιο. Ο άνθρωπος που δεν ελέγχεται (ο πέρα από τη λογική, πέρα από τη θέληση άνθρωπος) δεν μπορούσε να θεωρηθεί ωραίος.

Αν η εποχή μας, σε αντίθεση με το πνεύμα των μεγάλων ζωγράφων, έκανε το γέλιο την ευνοημένη έκφραση του προσώπου, αυτό σημαίνει ότι η απουσία θέλησης και ορθού λόγου έχει γίνει η ιδανική κατάσταση του ανθρώπου. Θα μπορούσε κανείς να αντιτάξει ότι στα φωτογραφικά πορτραίτα ο σπασμός είναι προσομοιώδης, δηλαδή συνειδητός και ηθελημένος: ο Κέννεντυ που γελάει μπροστά στο φακό ενός φωτογράφου δεν αντιδρά καθόλου σε μια κατάσταση κωμική, αλλά πολύ συνειδητά ανοίγει το στόμα και αποκαλύπτει τα δόντια. Αυτό όμως απλώς αποδεικνύει ότι ο σπασμός του γέλιου (το πέραν του ορθού λόγου και της θέλησης) έχει αναχθεί από τους σημερινούς ανθρώπους σε ιδανική εικόνα πίσω από την οποία έχουν επιλέξει να κρυφτούν.

Ένας ανδριάντας του Ιουλίου Καίσαρος ξεκαρδισμένος στα γέλια είναι αδιανόητος. Αλλά οι Αμερικανοί πρόεδροι αναχωρούν για την αιωνιότητα κρυμμένοι πίσω από τον δημοκρατικό σπασμό του γέλιου.

(Απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Μίλαν Κούντερα, *Η αθανασία*, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1991, σσ. 388-391, συντομευμένο για της ανάγκες της άσκησης)

III.2. Ερώτηση συνδυασμού αντικειμενικού τύπου και σύντομης απάντησης

- α) Αφού μελετήσετε προσεκτικά το ακόλουθο κείμενο και εφαρμόζοντας όσα έχετε μάθει για τη συνήθη δομή ενός δοκιμίου να βάλετε σε σωστή σειρά τα αποσπάσματα που ακολουθούν, σημειώνοντας στο κενό μπροστά από κάθε απόσπασμα τον ανάλογο αριθμό αρχίζοντας από το 1.
- β) Στη συνέχεια να χωρίσετε το κείμενο που σχηματίσατε σε νοηματικές ενότητες, διατυπώνοντας τον πλαγιότιτλο της καθεμιάς.
- γ) Με βάση τη διαίρεση και την τιτλοφόρηση των ενοτήτων του κειμένου να δώσετε τον τίτλο του κειμένου, ο οποίος θα πρέπει να εμπεριέχει το θέμα και τη βασική θέση του συγγραφέα πάνω σ' αυτό.

Υπάρχει και μία άλλη ευαισθησία, η παθολογική, η νοσηρή, φαινόμενο κάθε εποχής. Είναι μερικές ψυχές που κατοικούν σε πολύ εύθραυστο κέλυφος. Είτε από ιδιοσυγκρασία είτε και γιατί σκληρά τις έχει η ζωή δοκιμάσει, αντί η θλίψη να τις στερεοποιήσει, ολωσδιόλου αντίθετα τις έχει ρευστοποιήσει ή και εξαερώσει· αρκεί να τις αγγίξεις, μόνο να τις αγγίξεις, για να πονέσουν. Οι ψυχές αυτές δημιουργούν ολόενα αδιέξοδα. Πρόκειται για δύσκολες και νοσηρές περιπτώσεις. Αυτές δεν είναι πια ψυχές. Είναι κομμάτια ματωμένης σάρκας. Μηρυκάζουν οδύνες, θρηνούν ασταμάτητα αποτυχίες και διαψεύσεις ή ζουν σ' ένα κόσμο ονείρου, που δεν μπορεί να βρεθεί σε καμιά επαφή με τη ζωή που παφλάζει

ολόγυρά τους. Είναι και οι ίδιες δυστυχημένες, κάνουν και τους άλλους δυστυχημένους. Η ζωή είναι πολύ συχνά σκληρή υπόθεση. Χρειάζεται σθένος και αντοχή. Οι άνθρωποι με τη νοσηρή ευαισθησία τοποθετούν μοιραία τον εαυτό τους στο περιθώριο της ζωής.

_ Φυσικά, όταν μιλούμε για την ευαισθησία, δεν πρέπει να λησμονούμε πως και ο όρος αυτός επιδέχεται πολλές ερμηνείες. Υπάρχει, έξαφνα, η ρομαντική ευαισθησία. Αυτή κατά τον περασμένο αιώνα και τις αρχές του σημερινού ήταν πολύ της μόδας. Οι Αθηναίες «δεσποσύνες» της ρομαντικής εποχής λιποθυμούσαν για ψύλλου πήδημα και οι αγγλίδες δεν μπορούσαν ν' ακούσουν την λέξη «διάβολος», χωρίς να πάθουν επιληψία- και τη στιγμή, φυσικά, που τα αυτοκρατορικά στρατεύματα κρεουργούσαν τους Μπόερς στη μεσημβρινή Αφρική. Η ρομαντική ευαισθησία, ωστόσο, ήταν γεμάτη υποκρισία. Δεν ήταν στέρεο ήθος. Ήταν μια κοσμική ή φιλολογική στάση χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο.

_ Συναπάντησα στο δρόμο λόγιο φίλο, που μας έχει προσφέρει μερικά αξιόλογα κείμενα. Καταμεσήμερο, στο κέντρο της Αθήνας, ο ήλιος ήταν πολύς και εκνευριστικός, ανάμεσα στην παλίρροια ενός πυκνού πλήθους, που προχωρούσε στα καθημερινά πεπρωμένα του. Σταθήκαμε παράμερα, όρθιοι, ν' αλλάζουμε δυο λόγια. Ήθελα να τον ρωτήσω πολλά, μα ήταν πολύ δύσκολο σε τέτοια ώρα, σε τέτοιο τόπο. Τον άφησα να μιλεί. Κι ανάμεσα στ' άλλα μου είπε: «Ο άνθρωπος του καιρού μας έχει χάσει δυο πράγματα: την αξιοπρέπεια και την ευαισθησία».

_ Αλλά ο λόγος δεν είναι για τις ειδικές αυτές, και όσες άλλες ομόρροπες μπορεί να σημειώσει κανείς, ευαισθησίες. Είναι για τις αληθινές, τις σημαντικές, που απορρέουν από την ανθρωπιά του ανθρώπου. Πέφτει σε μεγάλο λάθος όποιος επιπόλαια κρίνοντας τα φαινόμενα, παραγνωρίζει το ρόλο που παίζουν όχι μονάχα στην καθημερινή ζωή, στην όλη συντέλεση του πολιτισμού του καιρού μας. Αν ήθελα να προχωρήσω σ' ένα ορισμό, θα έλεγα πως η υψηλότερη ευαισθησία είναι εκείνη που πονεί τον πόνο του ανθρώπου. Και υπάρχουν και τώρα ένα πλήθος άνθρωποι που τούτον τον πόνο τον πονούν. Μόνο που η επέλαση των βαρβάρων είναι τόσο ορμητική, ώστε ο πάταγός της σβήνει τις μοναχικές φωνές τις γεμάτες κατάνυξη.

_ Το ζήτημα επομένως δεν είναι η ανυπαρξία ευαίσθητων ανθρώπων. Είναι η δημόσια προβολή αυτού του αληθινού, ακέριου και σημαντικού κόσμου, που θα γινόταν υπογραμμός και υπόδειγμα για τους νέους ανθρώπους. Γιατί ο σκοπός μας δεν είναι να δημιουργήσουμε μία αγέλη ηλεκτρονικών εγκεφάλων,

ανθρωποειδών χωρίς ψυχή. Μα να γεμίσουμε τα μηχανικά σχήματα του καιρού μας με την ακέρια και αληθινή ψυχή του ανθρώπου.

_ Ναι, είμαι βέβαιος, πως η αξιοπρέπεια ταλαιπωρείται δεινά κι όχι από φταίξιμο του ανθρώπου του ίδιου. Ένα πλήθος δυνάμεις βίαιες, βάνασες, χυδαίες, φαίνονται να μην έχουν άλλο προορισμό από την καταρράκωση και την εξουθένωση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ωστε κατά το ένα σκέλος του ο επιγραμματικός αφορισμός του λόγιου φίλου νομίζω πως είναι σωστός. Διαφωνώ ως προς το δεύτερο σκέλος. Ο σύγχρονος άνθρωπος δεν έχει χάσει την ευαισθησία του. Μόνο που, καθώς το τρομαγμένο ζώο, το κυνηγημένο, δεν βρίσκει τρόπο να την εκδηλώσει.

_ Και είναι πλήθος οι αιτίες που ευνοούν την επέλαση των βαρβάρων στο προσκήνιο. Η πτώση του παιδευτικού επιπέδου, η ανάγκη που επιβάλλει στον άνθρωπο όχι μόνο να κατέχει αξία, αλλά και να την κάνει ο ίδιος, και με όποια μέσα, αισθητή, η αδιάκοπη προβολή με τον τύπο, με το ραδιόφωνο, με τον κινηματογράφο, με την τηλεόραση, με τον αθλητικό στίβο ενός σωρού νέων θεών με πήλινα πόδια, που έρχονται, βέβαια, και φεύγουν, χωρίς ν' αφήνουν, ωστόσο, μήτε στιγμή το προσκήνιο διαθέσιμο, ώστε να προβληθούν και οι πνευματικές αξίες του καιρού μας, είναι μερικές από τις φθοροποιές αυτές αιτίες. Εδώ τα πάντα έχουν καταστήσει ζήτημα κραυγής- ποιος μπορεί να φωνάξει περισσότερο και ποιος με τα παρδαλά του καμώματα να ερεθίσει εντονότερα την κοινή περιέργεια.

_ Στο υπέδαφος όμως, κάτω από τα πόδια των βαρβάρων, υπάρχει ένας κόσμος, πολύς κόσμος που συντηρεί με αγωνία τη συνείδηση των ποιοτήτων, που δεν θέλει να θρυμματισθεί μέσα στη χλαπαταγή των καιρών. Και είναι, όσο τουλάχιστο κ' οι βάρβαροι, αληθινός και ακέριος και σημαντικός αυτός ο κόσμος. Η ευαισθησία του δεν έχει καμιά σχέση με την ύφεση. Είναι μια έξαρση, ένα πρόσωπο που αναδύεται από μαγευτικά βάθη, μια δύναμη που αγρυπνεί, που παρακολουθεί και που τιμωρεί.

(Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, «Η ευαισθησία», Ο σύγχρονος άνθρωπος. Δοκίμια, εκδ. Οι Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 1992, σσ. 270-274, συντομευμένο και διασκευασμένο για τις ανάγκες της άσκησης)

IV. ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

IV.1. Σε ποια περίπτωση χρησιμοποιούμε, συνήθως, καθεμία από τις ακόλουθες παροιμίες: Να επιλέξετε τη σωστή απάντηση, σημειώνοντας X στο αντίστοιχο πλαίσιο.

- A. Η παροιμία «*Θου φυλακὴν τῷ στόματί μου, Κύριε*» χρησιμοποιείται όταν επιθυμούμε να
- α) εκφράσουμε την ευσέβειά μας
 - β) αποφύγουμε τα δυσάρεστα λόγια
 - γ) μην αποκαλύψουμε ένα μυστικό
 - δ) τερματίσουμε μια οποιαδήποτε συζήτηση.
- B. Με την παροιμία «*Μάχαιραν ἔδωσες, μάχαιραν θα λάβεις*» χαρακτηρίζουμε κυρίως:
- α) τις εμπορικές μας συναλλαγές
 - β) την ανταπόδοση των κακών πράξεων
 - γ) την ανταπόδοση των καλών πράξεων με ευεργεσίες
 - δ) κάθε είδους δοσοληψία.
- Γ. Λέμε «*ὅμοιος ὀμοίῳ αἰὶ πελάζει*» σε περιπτώσεις που
- α) δύο φίλοι μοιάζουν πολύ στην εξωτερική τους εμφάνιση
 - β) κάποιος συναναστρέφεται τους ομοίους του
 - γ) οι κακές συναναστροφές βλάπτουν το χαρακτήρα ενός ανθρώπου
 - δ) κάποιος συμπεριφέρεται ἄσχημα προς τους φίλους του.
- Δ. «*Κομίζει γλαύκας (εις Αθήνας)*» λέγεται για κάποιον που:
- α) κάνει μία περιττή ενέργεια ή λέει αυτονόητα πράγματα
 - β) ασχολείται με εισαγωγές σπάνιων ειδών πτηνών
 - γ) χαρακτηρίζεται για τις λανθασμένες επιλογές του
 - δ) επιθυμεί να βοηθήσει τους φίλους του.

- E. Με τη φράση «*Περί όνου σκιάς*» χαρακτηρίζουμε συνήθως
- α) τις σημαντικές αιτίες μιας διαφωνίας
 - β) τις ενδιαφέρουσες υποθέσεις που μας απασχολούν
 - γ) τις ασήμαντες καταστάσεις που καταναλώνουν το χρόνο μας
 - δ) τις συνέπειες της οικολογικής διαταραχής στη ζωή μας.
- ΣΤ. Η φράση «*πνέει τα λοίσθια*» λέγεται για
- α) κάποιον που απολαμβάνει ένα ωραίο ταξίδι
 - β) το γλυκό αεράκι που φυσά και μας δροσίζει
 - γ) τον έντονο θυμό ενός ανθρώπου
 - δ) κάποιον που είναι ετοιμοθάνατος.
- Z. Χρησιμοποιούμε τη φράση «*Ενός κακού μύρια έπονται*»
- α) κάθε φορά που συμβαίνει κάτι κακό
 - β) όταν η μία συμφορά ακολουθεί την άλλη
 - γ) όταν προλέγουμε το μέλλον
 - δ) όταν ένας κακός αρχηγός ζημιώνει ολόκληρη την ομάδα.
- H. Η παροιμία «*Εξ οικείων τα βέλη*» χρησιμοποιείται για κάποιον που:
- α) στη ζωή του πετυχαίνει τους στόχους του
 - β) οικειοποιείται τις επιτυχίες των άλλων
 - γ) βλάπτεται από δικά του πρόσωπα
 - δ) δέχεται τα βέλη του... έρωτα.

IV.2. Να αντιστοιχίσετε τις παροιμιακές εκφράσεις της αρχαίας ελληνικής στην στήλη Α με εκείνες της νέας ελληνικής στη στήλη Β που έχουν παρεμφερές νόημα (τρεις από τις οποίες περισσεύουν).

Α	Β
<ol style="list-style-type: none"> 1. Τοιούτου δασκάλου, τηλικούτοι και οι μαθηταί. 2. Κακόν κακού ουχ άπτεται. 3. Μετά ελαίου σβεννύειν εμπρησμόν. 4. Θερίζομεν οία περ και σπείρομεν. 5. Άρτοι πολλοί τω πεινώντι καθ' ύπνους. 6. Συν Αθηνά και χείρα κίνει. 7. Εσθλός εών άλλου κρείττονος αντέτυχεν. 8. Ώδινεν όρος και έτεκεν μυν. 9. Όμφακές εισίν. 10. Αρχή άνδρα δείκνυσι. 11. Πάντ' εντραγών τον βουν εις την ουράν απέκαμεν 	<ol style="list-style-type: none"> α) Ρίχνει λάδι στη φωτιά. β) Έφαγε το βόδι και του 'μεινε η ουρά του. γ) Πολύ κακό για το τίποτα. δ) Κάλλιο γαϊδουρόδενε, παρά γαϊδουρογύρευε. ε) Κόρακας κοράκου μάτι δε βγάζει. στ) Μ' όποιον δάσκαλο καθίσεις, τέτοια γράμματα θα μάθεις. ζ) Όσα δε φτάνει η αλεπού, τα κάνει κρεμαστάρια. η) Όπως στρώσεις θα κοιμηθείς. θ) Όποιος δε θέλει να ζυμώσει, δέκα μέρες κοσκινίζει. ι) - Άγιε Νικόλα βόηθα με. - Κούνα και συ το χέρι σου. ια) Ο πεινασμένος καρβέλια ονειρεύεται. ιβ) Βρήκε το μαστορή του. ιγ) Ο καλός ο καπετάνιος στη φουρτούνα φαίνεται. ιδ) Των φρονίμων τα παιδιά πριν πεινάσουν μαγειρεύουν.

Αντιστοίχιση

IV.3. Να αντιστοιχίσετε τις παροιμιακές εκφράσεις της αρχαίας ελληνικής της Β στήλης με τις προτάσεις της Α στήλης που αποδίδουν το νόημά τους (τρεις παροιμίες περισσεύουν).

Α	Β
<p>1. Μатаιοπονείς και χάνεις άδικα τον καιρό σου, προσπαθώντας να διορθώσεις την κατάσταση.</p> <p>2. Μην περιμένεις να σου επιστρέψει σύντομα τα δανεικά, γιατί βρίσκεται σε δύσκολη οικονομική θέση.</p> <p>3. Στη συνέντευξή του ο ηθοποιός αγνόησε τις κριτικές για την παράστασή του και μίλησε μόνο για τα μελλοντικά του σχέδια.</p> <p>4. Είναι πολύ δύσπιστος. Αν δεν διαπιστώσει κάτι με τα ίδια του τα μάτια δεν πιστεύει κανέναν.</p> <p>5. Δύσκολη η συνεννόηση μαζί του, εφόσον κρίνει τους φίλους του με γνώμονα τον εαυτό του.</p> <p>6. Παριστάνει το σοφό και το βαθυστόχαστο, στην ουσία όμως παπαγαλίζει ξένες απόψεις.</p> <p>7. Και μόνο από τις απλές γραμμές του σκίτσου του μπορεί να διακρίνει κανείς το μεγάλο ταλέντο του στη ζωγραφική.</p>	<p>α) Ο νοών νοείτω</p> <p>β) Εξ όνουχος του λέοντα</p> <p>γ) Εξ ιδίων τα αλλότρια</p> <p>δ) Λακτίζειν προς κέντρα</p> <p>ε) Αντλείν ες πίθον Δαναίδων</p> <p>στ) Ουκ αν λάβοις παρά του μη έχοντος</p> <p>ζ) Ποιείται την νήσαν</p> <p>η) Κύμβαλον αλαλάζον</p> <p>θ) Ο έχων ώτα ακούειν, ακουέτω</p> <p>ι) Επί τον τύπον των ήλων</p>

Αντιστοίχιση